

over de losprijs die gegeven was; en over de toekomst van heil die God voor hen allen wil (b.v. Rom. 5 : 18; 11 : 32; 1 Kor. 15 : 22, 28; Phil. 2 : 10, 11; Kol. 1 : 19, 20; 1 Tim. 2 : 4, 6; 1 Joh. 2 : 2; vgl. Joh. 1 : 29)? Het heeft dan ook niet aan tegenspraak tegen deze leer ontbroken, maar ze heeft zich niettemin doorgezet als was zij de enige leer die recht deed aan de Schrift.

HOE IS GOD?

Zodra men het onderwijs van Jezus losmaakt van Israëls profeten (vgl. Mat. 5 : 17; 26 : 54), wordt de uitleg ervan verwrongen door invloeden van buiten de Schrift. Want wat heeft het nog met de pijniging van de verdoemden eindeloos moet doorgaan, omdat op deze wijze Gods gerechtigheid geëerd wordt? — de theorie waarop we in het begin van dit stuk wezen. Hier wordt een God gepredikt, die niet wil dat de gestrafte zijn verzet tegen Hem opgeeft — omdat Hij anders niets meer zou hebben om te straffen! Of men moet menen dat Hij wel wil dat het verzet tegen Hem ophoudt, maar dat Hij toch wil doorgaan met zijn straf! — Wij hebben de Schrift anders verstaan: *Door de straf keert God Zich tegen het kwaad dat de mens doet. Daar is inderdaad zijn eer als de Rechtvaardige in het geding. Maar het doel is altijd dat het kwaad niet meer gedaan wordt, en dat de mens de gerechtigheid doet, waartoe God hem heeft geschapen.* We wijzen er weer op, dat dit eerst geldt voor Israël (Mat. 1 : 21), en vanuit Israël voor alle volken (28 : 19).

Het gaat hier om de grote vraag: *Hoe is God?* In de leer van de eindeloze pijniging is Hij geworden tot een God die twee doelen heeft: *het licht* voor de uitverkorenen, en *de duisternis*, waar het geweest is en het tandengeknars, voor de velen die Hij niet heeft uitverkoren. De angst voor dit duistere doel van God heeft vele gelovigen gekweld van de vroege middeleeuwen af. En we weten niet hoe velen zich daarom hebben afgewend van het Evangelie. Bij vele anderen bracht deze leer *onverschilligheid* teweeg: zij leerden er vrede mee te hebben dat het merendeel van hun medemensen een eindeloze pijniging te wachten staat. Op wat als vrucht van deze onverschilligheid is aangericht in de menselijke geschiedenis, gaan we hier niet in.

We richten opnieuw de blik op die Ene, die vandaag Dezelfde is die Hij van het begin af was: *met ontferming is Hij bewogen over de menigten, omdat zij*

zijn als schapen zonder herder. Alles van Hem is losprijs voor hen! Hoezeer moeten en deze angst en deze onverschilligheid zijn gemeente belemmerd hebben om te zijn wat ze moest zijn in deze wereld: *een schare van arbeiders in zijn oogst, boodschappers van zijn ontfer-*

ming, die weigeren zich neer te leggen bij het verloren zijn van ook maar één van deze velen (Mat. 9 : 36-38). • • •

Dit is het laatste van vier artikelen. De vorige stonden in EC 8-8; 12-9; en 26-9-1986.

EC-boekbespreking

FRITS DE LANGE

De theoloog als explosieven-expert. Een westerse bevrijdingstheologie

Of het nu de bevrijdingstheoloog Gutierrez tegenover de Duitser Jürgen Moltmann, de Derde Wereld-gasten van Zending in Nederland tegenover hun gastvrouwen en gastheren, of de Zuidafrikaanse predikant Shun Govender op de Hervormde Synode ('Waarom staat het KAIROS-document op uw agenda?') betreft — de klacht van de niet-westerse theologen aan het adres van hun goedwillende geloofs- en vakgenoten in het Westen is sinds jaar en dag dezelfde: 'Geneesheer, wanneer geneest u zichzelf?'

Hans-Dirk van Hoogstraten, docent aan de theologische faculteit van de Universiteit van Nijmegen, heeft deze handschoenen opgenomen met zijn boek *Het gevangen denken. Een bevrijdingstheologie voor het 'vrije Westen'* (Kampen, Kok Agora 1986). Hij ziet af van een modieuze import van Latijns-Amerikaans gedachtengoed die de bevrijdingstheologen alleen maar versterkt in de overtuiging dat de periferie niet enkel economisch, maar ook ideologisch wordt onteigend. Van Hoogstraten steekt de hand in eigen, westerse boezem.

De schoenmaker

De Derde Wereld is dan ook opvallend afwezig in zijn studie. Met reden, aldus Van Hoogstraten: 'Wat ik hier tracht te doen is: de structurele oorzaken van de gruwelijke toestanden die in veel derde-wereldlanden voorkomen, in de eerste wereld op het spoor te komen.' (98) Het boek is zo een diepgravend onderzoek geworden naar de fundamenteën van ons zgn. 'Vrije Westen' vanuit theologisch perspectief. Op dat beeld denkt Van Hoogstraten door als hij de theoloog vergelijkt met een explosieven-expert, die tot taak heeft de verborgen religieuze kaders waarin het westerse denken zelf gevangen zit en anderen gevangen houdt op te sporen en vanwege hun levensgevaarlijke, illusionaire karakter onschadelijk te maken. Het boek presenteert zich zo als een militante tegenhanger van H.

M. Kuiterts *Alles is politiek — maar politiek is niet alles*: daar is de theoloog immers een schoenmaker, die zich bij zijn leest houdt.

Voor een explosieven-expert is de oorlog nog lang niet afgelopen, al roept ook iedereen 'Vrede, vrede!' Het begrip strijd vervult dan ook een sleutelrol in het boek. Bovendien kan een bom bij iedereen in de kelder liggen. Vandaar dat Van Hoogstraten geen heil meer ziet in een binnen-theologisch debat. Ook de theoloog is in de strijd betrokken, ook de religieuze taal is bezet gebied. De illusie dat een theoloog een 'vrij-zwevende intellectueel' (Mannheim) zou kunnen zijn, die zich ver zou kunnen houden van het handgemeen om de macht in de samenleving, wordt door Van Hoogstraten ontmaskerd. Het komt er op aan (en de schrijver doet dat open en eerlijk) in zijn denken positie te kiezen,

zich organisch te verbinden met hen die onderliggen.

Klassenstrijd

De maatschappij-analyse verdient daarmee een plaats in de prolegomena van de theologie. Niet elke maatschappij-theorie vervult daarbij goede diensten. Sociale denkers die zich baseren op harmonie en orde blijven in de illusie gevangen. Weber en Durkheim, Berger en Luckmann, Gehlen en Luhmann — zij worden stuk voor stuk op deze weegschaal gewogen en te licht bevonden. De conflictueuze waarheid treedt meer aan het licht bij de auteurs die hun uitgangspunt kiezen in de maatschappelijke machtsverhoudingen en de daar latent of manifest aanwezige conflicten. Met Karl Marx ziet Van Hoogstraten namelijk als fundamentele structuur van onze samenleving de kapitalistische productiewijze en de economie als omvattende categorie waarvan ook het denken, de ideologie in laatste instantie afhankelijk is. Het geloof van het Westen is het geloof in het Kapitaal.

Al wijst Van Hoogstraten met Althusser en Gramsci op de *zelfstandige* functie van de ideologie en met Foucault op de onzichtbaarheid van de fijnvertakte macht; al acht hij de indeling van de maatschappij in twee klassen sociologisch onhanteerbaar — toch blijft hij het grondconflict van het Westen een *klassenstrijd* noemen. Ook al is hij dan niet altijd even duidelijk waarneembaar, toch woedt hij tussen hen die in het circuit van macht en geld heersen en hen die overheerst worden, tussen de dominante ideologie en de onderdrukte, tussen het denken dat zichzelf gevangen houdt en het denken dat wacht op bevrijding.

Barth en Bonhoeffer

Ook het spreken van de westerse theologie over God neemt aan deze strijd, bewust of onbewust, deel. Van Hoogstraten zoekt naar een kritisch gelovig denken dat tegen de religieuze versluiering van onze conflictueuze werkelijkheid bestand is en neemt zijn vertrekpunt in de dialectische theologie. De kritische kracht van Karl Barths theologische methode (God als het absolute Subject; van het bijzondere naar het algemene) en van de inhoud van zijn theologie (het kolossale conflict tussen Gods Gnadenwahl en het Nichtigte) bleken een halve eeuw geleden een strijdbaar wapen tegen de ideologie

van het fascisme — zij wordt ook ingezet tegen het politieke en economische systeem waarvan het fascisme toen een geperverteerde variant was: het laatkapitalisme.

Maar Van Hoogstraten gaat niet rechtstreeks terug op Barth. Het lijkt alsof hij alleen via Dietrich Bonhoeffer nog aansluiting bij hem kan vinden. Over deze laatste schreef Van Hoogstraten ooit zijn dissertatie, en aan hem ontleent hij ook het motto voor deze studie.

Bonhoeffers kritiek op de metafysische verdubbeling van de werkelijkheid die ook Barths 'openbaringspositivisme' trof; zijn materialisering van de nieuw-testamentische verlossing als oud-testamentische bevrijding; de wijze waarop hij zich op intellectueel eerlijke wijze binnen het moderne denken wil bewegen — we vinden deze Bonhoefferiaanse intuïties terug in de niet-religieuze herinterpretatie van bijbelse en theologische begrippen die Van Hoogstraten in zijn boek onderneemt. Al neemt de Geest daarbij de plaats van Christus in en al moet de leer van de kerk een toontje lager zingen — met Barth en Bonhoeffer plaatst Van Hoogstraten zich hier binnen de dialectiek van de Verlichting, die als een pingpongbal tussen Hegel (die haar heeft ingezet) en Nietzsche (waar zij telkens weer vastloopt) heen en weer kaatst. Met dezelfde grondovertuiging: dat zij *van buitenaf* dient te worden vlotgetrokken. Het gevangen denken moet worden bevrijd om te kunnen bevrijden, zegt Van Hoogstraten Barth en Bonhoeffer na. Hij probeert woorden

als openbaring, schepping, verlossing en bevrijding, oordeel en kritiek vervolgens in hun maatschappelijke feitelijkheid een nieuwe lading te geven, die kan worden ingezet in de strijd die in de theologie om hun betekenis woedt.

Kritisch?

Heeft Van Hoogstraten daarmee zijn wat pretentieuze ondertitel 'een bevrijdingstheologie voor het 'vrije Westen'' waargemaakt? De zwakke punten in zijn concept liggen naar mijn mening in de kracht ervan verscholen. De grote verdienste van zijn studie lijkt me dat hier de werkelijke en theologische koudwatervrees voor het maatschappelijke conflict wordt onderkend en weggenomen. Van Hoogstraten lijkt zijn tegenvoeter Kuitert warempel te naderen in zijn overtuiging dat de kerk op voorbeeldige wijze een plek van ethische reflectie zou kunnen zijn, waar conflicten kunnen worden uitgevochten. Tegelijk denk ik dat de zwakheid van het boek is dat het er niet in slaagt deze conflicten nauwkeuriger te benaderen. Een boze geest zou zelfs kunnen beweren dat het klassenbegrip als een (metafysisch?) chiffrage fungeert om de begrippen 'strijd' en 'positie' maar vast te kunnen houden. Al wordt je wereldbeeld er in een tijd van Nieuwe Onoverzichtelijkheid misschien wat helderder op — als de klassenstrijd geen beschrijvende term meer kan zijn, moet hij overboord.

Een explosieven-expert die niet precies weet waar het ontstekingsmechanisme zit — ik mag er niet aan denken!

Welk conflict, tussen wie, waar en waarom? Dat zijn vragen die niet in één grote tweedelende greep zijn te beantwoorden, maar een gedifferentieerde analyse eisen. Van Hoogstratens behandeling van de vraagstukken rondom vredesbeweging en burgerlijke ongehoorzaamheid voldoet in geen geval aan die eis. Een explosieven-expert die niet precies weet waar het ontstekingsmechanisme zit — ik mag er niet aan denken!

Een tweede verdienste is dat Van Hoogstraten het niemandsland na Barth en Bonhoeffer is binnengetreden en tastenderwijs op zoek is gegaan naar een interpretatie van het evangelie, de

religie voorbij. Toch vraag ik me af of hij tegelijk niet weer achter hen terug valt. Het niet manipuleerbare Subject 'God' bij Barth wordt nu zo in de menselijke strijd ingekaderd dat ik Barth weer hoor fluisteren: „Kritischer zouden mij deze critici moeten zijn!” De verticale Barth wordt in dit concept zo horizontaal gekanteld, dat ik denk dat de reus ermee gevloerd wordt. Tekennend lijkt me daarvoor het substantieverlies dat de religieuze taal bij Van Hoogstraten ondergaat. Wat hij ten aanzien van het begrip 'oordeel' erkent, nl. dat het 'eigenlijke alleen te vatten is in zijn kritische functionaliteit', lijkt te gelden voor heel de geloofstaal die Van Hoogstraten transformatie van de theologie heeft ondergaan. God alleen als 'manier van zeggen' zegt tenslotte zelf niets meer.

De moderniteit

Tenslotte het zgn. 'vrije Westen'. Waardering verdient Van Hoogstraten

door binnen het program van de moderniteit te blijven denken. Zijn kritiek op het Westen komt voort uit solidariteit ermee. Hij beschouwt het zelfs als een verworvenheid van het Westen dat het conflict als 'strijd' er openlijk gestreden kan worden, en zo kan hij ook eens van het vrije Westen zonder aanhalingstekens spreken (124).

Dat hij daarbij tussen fascisme en democratie, tussen voor en na '45 slechts van een relatief verschil schijnt te willen weten onder de ene noemer van een in crisis verkerend kapitalisme is mij een raadsel. Tenzij men moet veronderstellen dat hij de grondgedachte van de westerse moderniteit op zijn minst scheef trekt. De vader van het moderne denken, Hegel, wist van conflict en communicatie, uiteindelijk zelfs van verzoening. Van Hoogstraten schijnt uit allergie voor dat laatste ook in het voorlaatste geen heil meer te zien en wil enkel nog van het eerste weten. Vandaar dat ook zoiets als een parlement en de daar gevoerde discussie geen gewicht meer in de schaal legt. Het lijkt

mij dat hij daarmee achter de door hem zo hooggeschatte Bonhoeffer van Tegel en zijn moeizaam bevochten meerdimensionaliteit terugvalt in de kortademigheid van de Bonhoeffer van Finkenwalde die enkel van 'Nationaal-socialist of christen', 'Germanisme of christendom' wilde spreken.

Met het oog op de voortgang van het project van de moderniteit is het van wezenlijk belang dat haar grondintuïtie wordt vastgehouden: het conflict en het gesprek beide, de ideologiekritiek en de hermeneutiek in enen. Heel praktisch gezien betekent dat bijv., dat de kerk behalve als conflict- ook als communicatiegemeenschap wordt gezien. Daarmee wordt het al een stuk prettiger vechten! En wat de harmonie van de verzoening tenslotte betreft: terecht ontmaskert Van Hoogstraten die als het rozige sluitstuk van een in wezen cynisch denken. Maar werkelijk cynisch (in de letterlijke betekenis van 'honds') zou zijn: een Baas die zijn hondjes eeuwig een stukje worst voorhoudt, zonder hen er ooit van te laten proeven. ●●●

INHOUD:

A. A. Spijkerboer, *Gemeente, belijden spiritualiteit* 1

KAS, *EC-commentaar* 3

J. Reiling, *Paulus en de ethiek* 4

Dick Tieleman, *Signalen van een nieuw tijd?* 6

J. G. K. Littooi, *Tussen inspiratie en imitatie* 9

J. Bonda, *Straf zonder doel?* 11

Frits de Lange, *De theoloog als explosieven-expert. Een westerse bevrijdingstheologie* 13

EC

Evangelisch-commentaar

REDACTIE

kernredactie: dr. J. T. Bakker,
drs. K. A. Schippers,
dr. A. A. Spijkerboer.
redactie:
bijbel — dr. J. Reiling,
dr. A. S. van der Woude;
geloof — dr. K. Blei, mevr. ds.
M. J. v. d. Veen-Schenkeveld;
wereldkerk — dr. D. C. Mulder,
G. Boer;
ethiek — dr. R. Veldhuis,
drs. J. A. Scholten;
kerk in de praktijk —
drs. A. W. Berkhof, dr. G.
Heitink;
samenleving —
mevr. drs. A. K. Brandsma,
dr. J. Hendriks;
kunst/literatuur —

adres voor alle zaken de
redactie betreffende:
Postbus 130,
8260 AC Kampen
tel. 05202-92555

verschijnt 24 maal per jaar

ABONNEMENTEN

abonnementsprijs:
f 56,— per jaar
f 29,25 per halfjaar

studenten:
f 47,— per jaar

f 25,— per halfjaar

ADVERTENTIES
advertentietarieven op
aanvraag

BASISVORMGEVING
Pieter J. van der Sman

UITGEVER
Uitgeversmaatschappij
J. H. Kok, Postbus 130,
8260 AC Kampen

ISSN 0168-3292